

03 Het ideale vak CKV

Identiteit

Iedereen is gelijk aan elkaar,
maar toch zijn we wezenlijk
verschillend. Laten we niet
vergeten dat we allemaal de
Nederlandse identiteit hebben.
Hoe graag we ook in hokjes denken,
niet iedereen past erin.

(de tekst is geschreven
door CKV leerlingen)

Doorbreek het
hokjesdenken.
Iedere identiteit
is uniek!

Het ideale vak CKV

Krista Bosch, Sannah den Engelsen, Zwaantje Schaap & Tineke te Winkel

Het vak culturele kunstzinnige vorming (CKV) kent vele gedaanten. Het is sinds de invoering in 1997 veel besproken, beschreven en ook bekritiseerd. Door kunstvakdocenten, cultuurcoördinatoren, beleidsmedewerkers en niet in de laatste plaats door leerlingen.

“CKV heeft geen enkel nut, als je later solliciteert voor een baan, dan word je zeker niet gekozen op zoiets onnozels. Ik heb het 2 jaar gehad en heb ‘t gevoel dat ik alleen maar achteruit ben gegaan. Ik heb er trouwens niets van geleerd dus laat ze het maar schrappen!”¹

Deze leerling maakt er weinig woorden aan vuil: in een reactie op een weblog van een CKV-docent stelt hij dat het vak niet helpt bij het vinden van een baan. Veel plezier heeft hij er kennelijk ook niet aan beleefd. De docent is er blijkbaar niet in geslaagd hem mee te nemen in de wereld van kunst en cultuur. De leraar heeft geen verbinding weten te leggen met de leefwereld van de leerling, diens culturele oriëntatie en creativiteit. En dat zijn zaken die weldegelijk een rol kunnen spelen bij het veroveren van een baan. Kunst- en cultuureducatie wordt in heel Nederland ter discussie gesteld, niet alleen door de leerling in dit voorbeeld.

Wat is nu eigenlijk de waarde van het vak? Welke positie moet het innemen in het voortgezet onderwijs? Met welk doel? En wat is de rol van een goede CKV-docent?

CKV heeft een grote reikwijdte; het is verplicht voor alle jongeren op het voortgezet onderwijs in Nederland. Het vak is uniek voor Nederland, het bestaat nergens anders in de wereld. Het buitenland beschouwt twee aspecten ervan als vernieuwend: het feit dat het vak alle kunstdisciplines verenigt en de samenwerking die ontstaat tussen kunstinstellingen en scholen.²

Het vak brengt alle leerlingen in aanraking met kunst en cultuur. Die kunst- en cultuurwereld is breed, divers en voortdurend in beweging. Net als de wereld van de leerling. Hoe die werelden te verbinden?

¹ <http://www.ckvdocent.nl/2010/09/cultuurkaartbudget-uitgeven/#comments> (december 2011)

² Van Bakelen 2000

CKV is als vak niet dichtgetimmerd door een absoluut geformuleerd eindexamenprogramma. Het is opgedeeld in vier domeinen: culturele activiteiten, kennis van kunst en cultuur, praktische (uitvoerende) activiteiten en reflectie door middel van het kunstdossier. Scholen en docenten hebben veel vrijheid bij de invulling van die domeinen. De eindtermen zijn zo algemeen geformuleerd dat de leraar er alle kanten mee op kan. Dit houdt een risico in, namelijk dat van vrijblijvendheid. De kwaliteit van het vak hangt nauw samen met de inventiviteit, kwaliteit en mogelijkheden van degene die het vak geeft. Misschien had de leerling die we eerder noemden wel een leraar die slecht overweg kon met de vrijheid om zoveel zelf in te vullen. Maar het ontbreken van een voorgeschreven leerplan biedt juist kansen: docenten kunnen daardoor de steeds veranderende kunstwereld makkelijker koppelen aan de leefwereld van de leerling. Het geeft hen immers de vrijheid in te springen op ontwikkelingen en jongeren zo ervaringen op te laten doen met nieuwe, 'hippe' kunst en cultuur. Wij denken dat CKV een belangrijke bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van opgroeiende jongeren.

CKV ontwikkelt cultureel zelfbewustzijn en identiteit

De vrijheid van het vak CKV geeft jongeren ruimte om hun eigen culturele zelfbewustzijn te ontwikkelen. Barend van Heusden werkt met het project Cultuur in de Spiegel aan een doorlopende leerlijn voor cultuureducatie. Hij vindt dat het ontwikkelen van het cultureel zelfbewustzijn het doel daarvan moet zijn. Van Heusden omschrijft dat bewustzijn zo:

“Het gaat over hoe wij de wereld en elkaar waarnemen, over wat we doen, hoe we de wereld betekenis geven en waarde aan dingen hechten, hoe we onszelf beschouwen.”¹

Lessen filosofie, maatschappijleer en literatuur zijn in die zin (en volgens het model van Van Heusden 2010) ook cultuureducatie.² Cultureel zelfbewustzijn omvat alle vormen van reflectie op cultuur: van waarneming & beleving tot zelf kunst scheppen, maar ook van ritueel, mythe, religie en ideologie tot filosofie & cultuurwetenschap.

Juist het vak CKV heeft betrekking op dit individuele en collectieve culturele zelfbewustzijn. Doelen van dit vak zijn: het vergroten van het vermogen tot zelfreflectie (productief en reflectief), het creëren van inzicht in eigen en andere culturen en het leren vormgeven van het geleerde met gebruik van verschillende middelen. De intrinsieke waarde van het vak ligt niet alleen in het kennismaken met kunst en cultuur, maar ook in het vergroten van het cultureel zelfbewustzijn.

1 Van Heusden 2010

2 Ibidum

Kunst verlegt grenzen en verruimt de horizon van de leerling. Het slaat een brug naar de eigen cultuur van jongeren. Kunstwerken maken het hen mogelijk ervaringen op te doen die in hun leven niet voorhanden zijn of waar zij zich niet bewust van zijn. Kunst brengt leerlingen in contact met beelden, personages, geluiden en gebeurtenissen die ze anders niet of minder snel tegen zouden komen of herkennen. Al deze ervaringen kunnen er toe leiden dat de leerling zichzelf – en daardoor de wereld – beter kan begrijpen.

Paul Verhaeghe zegt in een lezing (2011) dat de identiteitsontwikkeling centraal staat in het onderwijs. Hij vindt dat we maar beter kunnen zorgen dat deze identiteit zodanig beïnvloed wordt door de aanraking met kunst en cultuur, dat er tegenwicht geboden wordt aan het andere wat jongeren tegenwoordig meekrijgen:

“Als wij vandaag de dag – vanaf de kleuterklas tot en met de universiteit – de boodschap doorgeven dat enkel vaardigheden van belang zijn, dat het aanwenden daarvan binnen een maatschappelijke competitie gebeurt met winnaars en verliezers, en dat je winnen of verliezen uitsluitend aan jezelf te danken hebt, dan is dit zonder de minste twijfel een identiteitsbepalende boodschap. Dit zijn stuk voor stuk kerninhouden van het nieuwe Verhaal, met hoofdletter, waarmee onze jeugd vandaag volwassen moet zien te worden.”³

Verhaeghe gaat daarin verder dan Van Heusden. Verhaeghe stelt dat cultuur de bepalende factor is op scholen en dat het onderwijs daar maar een deel van is. Van belang is welke cultuur we de jongeren meegeven. Kunstonderwijs – CKV – kunnen we ten volle hiervoor inzetten. Kunst raakt alle vlakken van het bestaan en sluit niets en niemand uit. Het vak CKV staat aan enerzijds midden in de hedendaagse cultuur en zorgt anderzijds voor kritische reflectie op die cultuur.

CKV is anders en authentiek

Los van het feit dat CKV de leerling leert over kunst, de actualiteit van de maatschappij en over zichzelf, is dit bij uitstek de plek op school waar ruimte is om op een andere wijze te leren. Leerlingen worden gestimuleerd om zelf op pad te gaan en de kern van het vak – het ervaren van kunst en cultuur – vindt vaak buiten de schoolmuren plaats. De jongeren doen levensechte, oorspronkelijke ervaringen op door de culturele activiteiten die ze ondernemen en door de confrontatie met de professionele kunstwereld.

³ Verhaeghe: *Identiteit in tijden van eenzaamheid: alles megatop!* Lezing te Gent (2011)

Het begrip 'authentiek leren' is afkomstig van Roelofs en Houtveen (1999):

*"Een proces van leren waarbij de lerende voor zichzelf betekenisvolle inzichten verwerft, primair startend vanuit de intrinsieke motivatie en voortbouwend op bestaande inzichten. Authentiek leren vindt plaats in voor de lerende relevante, praktijkgerichte en levensechte contexten, waarbij hij/zij een actieve constructieve en reflectieve rol vervult, mede via de communicatie en interactie met anderen."*¹

Volgens Folkert Haanstra die in 2001 het artikel *De Hollandse Schoolkunst*² publiceerde over authentieke kunsteducatie, lenen juist de kunstvakken in het voortgezet onderwijs zich hiervoor. Volgens hem ligt de kracht van deze vorm van educatie in het feit dat die tracht de relatie met de alledaagse en spontane kunstbeoefening en -beleving van leerlingen te handhaven, terwijl die ook toegang verschaft tot experts en vakdisciplines. Juist in CKV dienen we aan te sluiten bij de leefwereld van jongeren en hen een authentieke kunstervaring te bieden.

*"Bij authentiek leren gaat het enerzijds om het idee dat wat geleerd wordt moet aansluiten bij de behoefte van leerlingen, en anderzijds om het idee dat je het beste kunt leren in een situatie die duidelijk iets met het echte leven te maken heeft: een authentieke, levensechte of realistische leeromgeving."*³

Kunsteducatie kan volgens Haanstra authentiek zijn in de manier waarop ze de brug slaat tussen de wereld van de leerling en de wereld van de kunst en cultuur. De docent krijgt dus de kans een inhoudelijke verbinding te maken tussen de echte wereld van kunstdisciplines en professionals enerzijds en de kunstzinnige interesses en activiteiten van de leerling anderzijds.

Het vak CKV daagt leraren uit om zich te verdiepen in zowel de belevingswereld en kunstbeoefening van leerlingen als in de actuele kunst en cultuur. Hij moet een balans vinden tussen maatschappelijke relevantie en leerling- en docentgestuurd onderwijs. Harland toont in zijn onderzoek *Voorstellen voor een evenwichtiger kunsteducatiemodel* uit 2008 de volgende extrinsieke waarden van kunsteducatie:

- Meer plezier, betrokkenheid, voldoening en het kunnen loslaten van stress;

1 Roelofs & Houtveen 1999, p. 203

2 Haanstra, F. 2008

3 Haanstra, F. 2011, p. 8

- Vooruitgang in persoonlijke en sociale ontwikkeling;
- Transfereffecten - het geleerde kunnen toepassen in een andere context zoals in een beroep of bij het bezoeken van culturele activiteiten buiten school.⁴

Als CKV-docenten hopen wij dat deze extrinsieke effecten er zullen zijn, ook al geven we prioriteit aan de intrinsieke waarde van ons vak en gebruiken we deze effecten niet om het te legitimeren. Wel willen we opmerken dat op het VMBO, waar vooral de ervaring voorop staat, juist de extrinsieke effecten van grote waarde zijn. Het geeft de mogelijkheid om met een omweg bij het doel te komen, zoals het volgende voorbeeld illustreert:

“In het kader van de CKV-lessen gaat de derde klas uit Raalte elk schooljaar naar Zwolle. Het onderdeel heet de ‘Kunstkick’ en is razend populair onder leerlingen en docenten, die meegaan als begeleiding. Natuurlijk draait deze dag helemaal om de primaire effecten van kunsteducatie, maar juist de reis, het lopen door de stad en het ondergaan van activiteiten met experts van verschillende disciplines maakt dat deze dag bol staat van de secundaire effecten. De docent bouwtechniek trekt met vijftien jongens, onder begeleiding van een vrijwillige architect, door het centrum en bestudeert de gevels. De jongens moeten zich tijdens de wandeling gedragen, ondanks de bravoure prikkelingen waar ze last van hebben, als plattelanders in een vreemde omgeving. De tweede workshop is een rondleiding in het Vrouwenhuis door een inwoonster ‘uit’ 1753, in klederdracht, die in dialect vertelt over de toenmalige armoede en het leven van de weduwen die afhankelijk waren van de liefdadigheid van het Vrouwenhuis. De oude plee prikkelt de fantasie van de jongens, maar ze luisteren eerbiedig naar de uitleg van de vrouw. Ze kijken mee in de linnenkast hoe al het witte goed scherp op naad werd weggeborgen. En krijgen vervolgens een workshop Zuid-Amerikaans trommelen. Op school wordt de complete ervaring in groepjes van drie of vier leerlingen omgezet in een creatief werkstuk, ruimte gevend aan creativiteit, verwerking, ervaring, beleving, samenwerking en ontdekken.”⁵

Deze verwerking van ervaringen en indrukken komt overeen met de omschrijving van Lois Hetland als het gaat om het vermogen jezelf te motiveren, je expressie te ontwikkelen, ontdekkingen te doen buiten de school, creatief te denken, procesmatig te werken, samen te werken en innovatief te denken buiten de eigen kaders.⁶

4 Harland 2008, p.47

5 Praktijkvoorbeeld voortgezet onderwijs Raalte

6 Harland 2008, p. 47

CKV: inter/multi/transdisciplinair

CKV is een uniek vak door haar reikwijdte. Het levert een belangrijke bijdrage aan de identiteitsontwikkeling van jongeren. Het vak is authentiek door de levensechte ervaringen die leerlingen opdoen bij het ondernemen van culturele activiteiten. Naast deze intrinsieke waarden, heeft CKV ook extrinsieke waarden die vooral in het VMBO-onderwijs van belang zijn.

CKV is een vak zonder grenzen en niet aan één discipline gebonden. Als je kijkt naar de actuele kunstwereld is het logisch de verschillende disciplines te laten vervloeien. Met de invoering van het vak werden de grenzen tussen de bestaande kunstvakken doelbewust doorbroken. Door jongeren kunst en cultuur te laten zien, proeven en overdenken, hen ermee te laten werken en dit zo multidisciplinair mogelijk te doen, krijgen jongeren een realistische kijk op de kunst en cultuur om hen heen. Ze krijgen een compleet beeld, een onderdompeling, en daarmee een authentieke ervaring.

De vermenging van disciplines is van belang om recht te doen aan de hedendaagse kunstwereld. Of en in hoeverre de diverse kunstdisciplines in elkaar opgaan in dit vak, is niet zo makkelijk aan te geven. Er wordt verschillend mee omgegaan. Sommige scholen hebben een team van docenten die vanuit verschillende disciplines leerlingen CKV geven. Andere scholen hebben één leraar die vanuit zijn eigen expertise nadruk legt op één van de disciplines. Het ideaal is dat alle disciplines vertegenwoordigd zijn, er niet meer in losse

Als je kijkt naar de actuele kunstwereld is het logisch de verschillende disciplines te laten vervloeien.

disciplines wordt gedacht, maar lessen vanuit een transdisciplinaire opvatting worden gegeven.

De bereidwilligheid interdisciplinair samen te werken laat volgens Alexandra Blaauw Reenald (2011) in de praktijk te wensen over, terwijl:

“Het juist die componenten zijn die leerlingen de kans bieden zich inter-persoonlijk en intercultureel te ontwikkelen ten behoeve van zichzelf, de gemeenschap en de wereld om hen heen.”¹

1 Blaauw Reenald 2011

Zij beschrijft dus een andersoortige doelstelling van interdisciplinair werken als elders in deze bundel wordt weergegeven. Het is wel van belang om aankomende CKV-docenten te leren werken met en denken in het medium van een andere kunstdiscipline. Dan pas is hij in staat de disciplines te verbinden en daadwerkelijk het vak te doceren. De kunstproducten bij CKV zijn niet per se altijd inter- of transdisciplinair. Er wordt bij het maken van de praktische opdrachten immers niet per definitie gezocht naar een artistiek proces. Tijdens het contact van de leerling met de kunstwereld vindt dat artistieke proces hopelijk wel plaats. Het is van belang dat als doel gesteld wordt dat de leerling de kunst niet bekijkt en waardeert vanuit de losse disciplinaire hokjes, maar dat hij over deze grenzen heen kan kijken. Dan ziet hij kunst en cultuur als een geheel van indrukwekkende, betekenisvolle en niet te missen ervaringen die hem zo verrijkt, dat hij zich de rest van zijn leven niet meer afvraagt welke betekenis kunst en cultuur hebben voor onze samenleving.